

L'ARQUEOLOGIA
I LES SEVES
APORTACIONS
A LA HISTORIA.
SOBRE UN GRAFIT
MEDIEVAL LOCALITZAT
A L'ERMITA
DE LA BOVERA
(GUIMERA)

Per Joan Duch i Mas

2

JA fa uns anys, i a causa d'una recerca arqueològica sobre els signes de picapedrer en els monuments i edificis de Guimerà, es va fer un recorregut sobre els carreus de les restes arquitectòniques medievals de la Bovera i de les ruïnes del monestir de Vallsanta. L'inventari d'aquells signes varen servir també per l'estudi que va presentar i publicar el Sr. Tous sobre els senyals trobats a la vall del Corb¹.

Ara aquest estudi glíptic ens ha donat una prova més de les aportacions que fa l'arqueologia a la pròpia història i a la possible datació d'alguns edificis.

Seguint les obres de restauració de la casa de l'ermita i l'antic monestir cistercenc de la Bovera, descobrirem amb una gran curiositat uns grafitos que es mostraven gravats sobre les netejades dovelles d'una portada de característiques romàniques i que havien passat desapercebuts en la primera recerca de signes de picapedrer. Entre altres, i de forma clara i amb un lleuger gravat, apareix un signe que s'anomena, en llenguatge glíptic, «nus de Salomó». Té forma d'una mena d'entrellaçat o madeixa de línies paral·leles que formen un hipotètic nus que ja era conegut des de les èpoques de les primeres civilitzacions i que ha perdurat fins al temps del romànic i ben entrada l'Edat Mitjana.

En les nostres comarques s'ha localitzat aquest signe de Salomó, per partida triple, a la portada de l'església del Carme de Tàrrega, datada de finals del segle XIV²; a Santa Coloma de Queralt, en l'església de Santa Maria de Bell-lloc³, temple romànic de transició al gòtic que conserva una bella portada romànica de l'escola lleidatana datada vers l'any 1230⁴ i a la Bovera; damunt de la portada d'entrada interior a una possible fortalesa medieval, en les antigues dependències de la casa de l'ermità, situada prop de les arcades romàniques del primitiu monestir cistercenc o porxo de la primitiva església romànica.

Pocs elements de judici poden configurar els pocs materials arqueològics de les diverses transformacions que ha tingut l'antic cenobi i santuari de la Bovera. Els documents escrits, perduts en els diferents trasllats de la comunitat cistercenca, donarien importants ajudes per a la reconstrucció i les restauracions fetes al llarg dels anys.

El primitiu monestir, la seva antiga església romànica i també la casa, de petites dimensions, arribaren al segle XV amb poques modificacions de les que hi hagi constància.

En 1438, el senyor de Guimerà, protector del santuari, va contractar obres per fer un campanar: «an esobre lo obra faedora d'una torre per ells obradora a la casa o capella de Sta. Maria de la Bovera»⁵.

Han quedat escripturats els diferents apartats del contracte, els detalls de l'obra i la forma de pagament.

Sanç Capdevila va escriure que la referida torre devia ser aprofitada com a element bèl·lic durant la guerra de Joan II, ja que a les darreries del segle XV hi ha necessitat de noves obres.

Entre 1486 i 1496 hi ha necessitat de recollir almoines a fi que els fidels ajudessin a la nova restauració del primitiu edifici conventual.

L'església romànica era de planta de creu, tota de pedra, i mirava a ponent. Les arcades que s'ha dit que formaven part del petit claustre podrien ser el pòrtic d'aquella construcció, alineades en la mateixa direcció⁶.

Encara queden, amb les restes de les parets de la torre, portalades de la mateixa torre-campanar, pedres treballades amb els senyals de picapedrer i elements de capitells romànics localitzats entre les obres de restauració.

La descoberta dels gravats en les dovelles de la part d'entrada pot donar una cronologia més antiga de les dates previstes. Caldria fer un estudi complet del treball de gravació per poder aportar a la història els elements arqueològics necessaris per una datació arquitectònica de l'edifici.

El fet curiós de poder seguir l'evolució d'un signe a través del temps fa adonar de quina manera ha emprat l'home un llenguatge del món, com a testimoni de les diferents èpoques i de moments històrics.

Així el «nus de Salomó» apareix en les antigues civilitzacions, a l'illa de Creta, passa de la cultura minoica i la micènica i a la clàssica grega, com es pot observar a Delfos⁷: i arriba, per un procés de culturització, a diversos indrets de l'Europa Occidental. Cal pensar que aquesta simbologia prové d'un fons cultural de les civilitzacions mesopotàmiques on la creu és ja present en el IV mil.lenni (a.d.C.), en pintures ceràmiques de Sumèria⁸. Gairebé es podria assegurar que el «nus de Salomó» té el seu origen evolutiu a partir de la creu gamada, simbolitzada també en aquestes primeres cultures Mesopotàmiques.

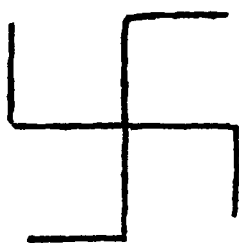
Els historiadors veuen en aquest signe el símbol de l'infinit, que es basa en un tram de la creu gamada amb línies paral.leles que s'entrecreuen sense tallar-se, formant un nus molt característic. Cal veure com un signe gravat en les dovelles d'un arc pot arribar a ser repetit en una zona determinada, en aquest cas, a les comarques de l'Urgell i la Conca de Barberà, i que el seu origen pot ser provinent de l'Orient Mitjà. La seva introducció a la península sembla molt probable a través dels celtes i també possiblement incorporat al món mediterrani per la cultura romana.

Actualment, els estudis glíptics i els treballs publicats per Joan Tous Sanabra, han aportat nous coneixements del món dels signes de picapedrer i han deixat constància de la trobada del «nus de Salomó» a Pontevedra, a Valladolid, en un capitell romànic del monestir de Santa Maria de l'Estany al Bages, i en els monuments citats de Tàrraga, Santa Coloma de Queralt i Guimerà⁹.

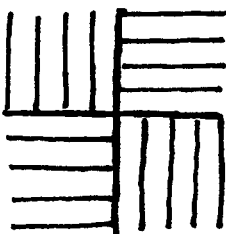
Les aportacions dels signes glíptics a l'arqueologia han estat motiu per conèixer el món de la simbologia i afirmar noves dades cronològiques d'un monument o de possibles restauracions.

En «nus de Salomó» va restar gravat a les dovelles de la Bovera i la seva descoberta és un nou signe a incorporar a la gliptografia i com a homenatge a aquells picapedrers anònims que feren possible la cosnrucció dels edificis romànics i gòtics de les nostres comarques, dins d'una zona d'influència de l'orde del cister com també dels monestirs de Vallbona de les Monges, La Bovera, El Pedregal i Vallsanta.

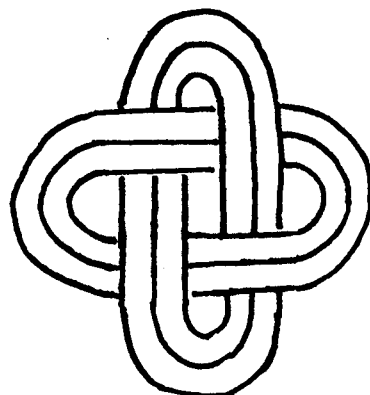
1

A

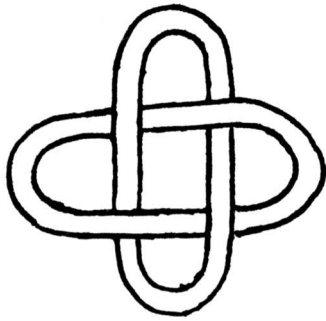

A

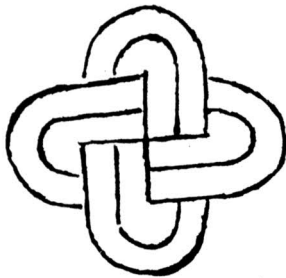
B

2

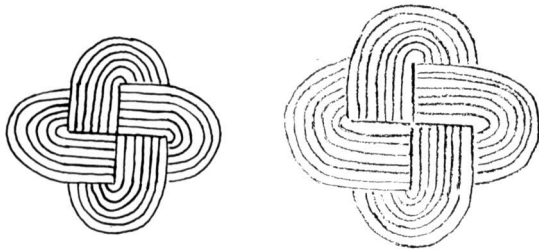
Els romans també empraren aquest signe amb motius decoratius i mosaics així com la mateixa creu gamada. Museus de Valladolid, Oviedo i Tarragona.

3

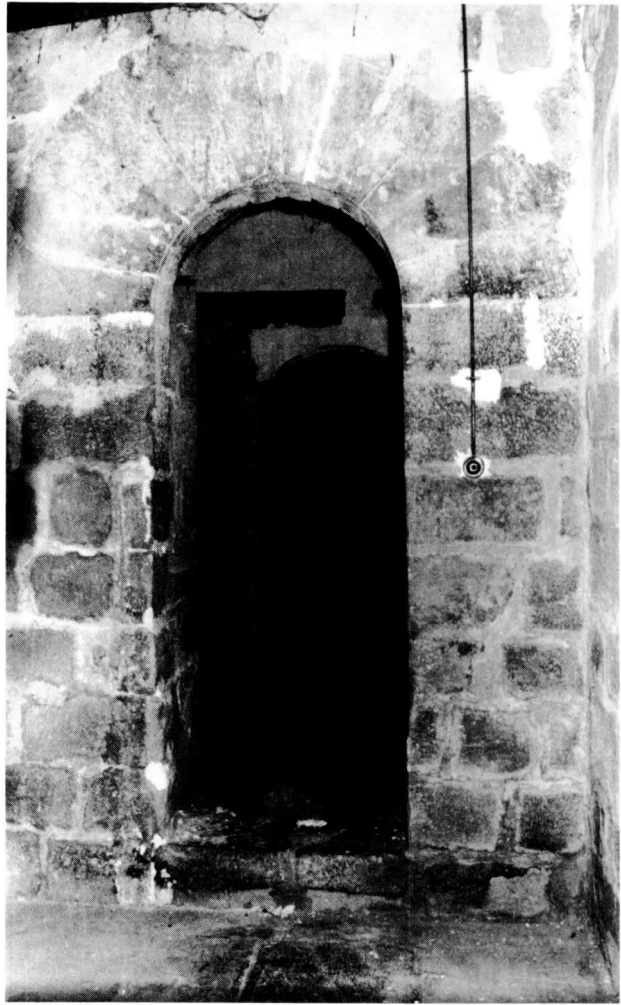
Nus de Salomó en la portada de Santa Maria de Bell-lloc, a Santa Coloma de Queralt. Semblant es pot veure en un capitell de Santa Maria de l'Estany.

4

Signes que es poden observar en les dovelles de les portalades de l'església del Carme a Tàrrrega (a) i en l'ermita de la Bovera (b) on està representat el nus de Salomó.

5

Porta d'entrada de la torre-campanar on damunt de les dovelles de l'arc hi ha gravat el signe, conegut per «nus de Salomó», que es troba a l'interior de la casa de l'ermità de la Bovera (Guimerà).

1. TOUS SANABRA, J.: Senyals de picapedrer a la Vall del Riu Corb, a Recerques Terres de Ponent (V), Tàrrrega, 1983.
2. FORCADELL, AGUSTIN M^a: El Carmen de Tàrrrega, Tàrrrega, 1961, pàg. 37.
3. TOUS SANABRA, J.: Els signes de pedrapiquer al monestir de Poblet i al seu entorn., Tàrrrega, 1983, pàg. 30.
4. GRAN GEOGRAFIA COMARCAL DE CATALUNYA, vol. 9, pàg. 386.
5. SANÇ CAPDEVILA: El Santuari de la Bovera, Tarragona, 1929, pàg. 14.
6. PUIG TARRECH, A.: «Obres de restauració de la Bovera i les restes del primitiu monestir cistercenc», en premsa, presentat en la XX jornada de treball del Grup de Recerques de les Terres de Ponent, Guimerà, 1987.
7. TOUS SANABRA, J.: Els signes de pedrapiquer al monestir de Poblet, citat, pàg. 46.
8. PIJOAN, J.: Summa Artis, vol. II, pàg. 23.
9. TOUS SANABRA, J.: Signos de los canteros de la «Seu Vella de Lleida» y sus alrededores, Lleida, 1982, pàg. 24.